

Egy sokáig feledésbe merült német „ezermester” – Johann Friedrich Ernst Albrecht magyarországi recepciójáról. Az 1752 és 1814 között élt Ernst Albrecht rendhagyó és kalandos életviteléről, sokoldalúságáról és rendkívüli termékenységről elhíresedett személyiség¹ volt: orvosként, drámaíróként és színházigazgatóként, valamint könyvkiadóként is számontartja a szakirodalom. Altonában született, s az itten alapiskoláztatás után 1769–1772 között orvosi tanulmányokat az erfurti egyetemen, a jónévű Johann Wilhelm Bauer professzor mellett folytatott, aki szállásadója is volt, majd később az apósa is, hiszen az ő tizenégy esztendőös lányát vette feleségül. A végzés után próbált egzisztenciát teremteni orvosi és orvostörténeti előadások tartásával. Bár első irodalmi művét, a *Der unnatürliche Vatert (A természetellenes apa)* című három felvonásos szomorú játékot már 1776-ban megírta, egy ideig felhagyni látszott az irodalmi tevékenységgel. 1776-ban feleségével együtt Észtországba költözött, ahol Karl Reinhold Manteuffel gróf magánorvosa lett. Életrajzírói szerint a főúr szolgálata alkalmat adott arra, hogy nagy utazások keretében Oroszországot is megismerje. Az 1780-as erfurti visszatérésük után bontakozott ki irodalmi tevékenysége, amely erős ösztönzést kapott az 1782-ben egy színházi csoporthoz csatlakozó feleségétől is, hiszen az így vállalt vándorélet során kapcsolatba kerülhetett a szellemi élet több fontos személyiségével, például Friedrich Schillerrel. Szerzőnk nem csupán a francia felvilágosodás nagyjainak lett lelkes olvasója (Rousseau-tól le is fordított bizonyos szövegeket), hanem a francia forradalomnak is, s publicisztikai írásaiban hangot adott az Amerika függetlenségéért harcba szállók melletti elkötelezettségének is. Bár az ezeket az eszméket hirdető kulcsregényei számos darabját névtelenül és fiktív nyomdahely feltüntetésével jelentette meg, 1795-ben a házaspár jobbnak látta a cenzúrával kevésbé sújtott Altonába áttelepülni. Itt tagja lett a szabadkőműves páholyának. Figyelemre méltó az itteni színházi tevékenysége is: az altonai (hamburgi) nemzeti színházban 1796 és 1800 közötti időszakban Albrecht volt az igazgató, Sophie Albrecht pedig a kor egyik elismert színésznőjeként játszott itt. Ekkortájt elváltak ugyan, de az 1800-as évek elején újra összeházasodtak régi feleségével, s ettől kezdve haláláig immár szinte kizárólag orvoslással, illetőleg nagy népszerűségnek örvendő, s számos nyelvre, így magyarra is lefordított orvosi művek írásával és kiadásával foglalkozott.

Bár szorosan vett irodalmi szempontból sokan az első német erotikus regényként számontartott *Lauretta Pisanat* (1789) tartják a legjelentősebbnek, a kortárs kritikában nagy visszhangot kiváltó politikai üzeneteket tartalmazó munkái sem elhanyagolhatóak. 1790-ben megjelent a *Die Regenten des Tierreichs (Állatország kormányzói)* című műve, melyben a 18. századi európai uralkodókat allegorikusan ábrázolta, különösen nagy visszhangot váltott ki. Jó ideig sokan nem tartották kiemelkedőnek költői, írói munkásságát, és ennek hangot is adtak. Voltak, akik ponyvaszerzőnek tekintették. Nyilvánvaló, hogy bizonyos közegeben és periódusban az sem tett jót megítélésének, hogy nem volt nehéz forradalompártiként megbélyegezni. Nem volt ilyen nyíltan fellázító az a tézisregény sorozata, amely az 1790-es években jelent meg, s amelynek egyes darabjaiban antik mitológiai alakok vagy a Bibliában szereplő személyek (Saul, Sardanapalus) fiktív történetekben lépnek fel. Ezekben a jók mindig az emberi ész (Vernunft) szolgálatában állnak, s állhatatos küzdelmet folytatnak a maradiság erkölcsstenének és ostobának lefestett képviselőivel szemben. Általában győzedelmeskedik is a ráció, s ezt retorikailag a történeteknek a régmúltba vagy egy megközelíthetetlenül távoli térségbe történő elhelyezése próbálja hitelesíteni. Él azzal az irodalmi fogással is, miszerint az ész ilyen diadalát elmesélő történetre egy régi kódexben bukkant rá. Albrecht tehát olyan életművet hagyott maga után, mely mind a mai napig tartogat még irodalmi- és esztétörténeti érdekességeket és megválaszolatlan kérdéseket.² Az orvosi munkáját és életművét viszont valamivel köny-

¹ *Verehrt, verflucht vergessen, Leben und Werk von Sophie Albrecht und Johann Fiedrich Ernst Albrecht*, hrg., Rüdiger Schütt, Hannover, Wehrhand, 2015.

² Mint mondtuk, gyakran álnéven írt, s ezekben vagy egy korábbi művével utalt magára, vagy a kiadvány utolsó lapján egy monogramot adott meg, vagy anonim módon jelentette meg a

nyebb nyomon követni. Ezek kiadásánál már nem alkalmazta a névtelenség eszközét. Azzal pedig, hogy élete végén mégiscsak visszatért eredeti foglalkozásához, és az egészségügyi népszerűsítő írások felé fordult, egyfajta keretet is adott életének.

Jelen írásban az élete utolsó évtizedeiben kiadott orvosi munkákról szeretnénk szólni, különös tekintettel a magyarországi recepcióra. Albrecht magyarországi hatásáról átfogó tanulmány még nem készült, így ha most a teljes recepciótörténet felvázolására nem is, de arra törekedtünk, hogy egy részletes képet mutathassunk arról, hogy a 18. századi német orvos, író, színházigazgató, könyvkiadó hogyan jelent meg a hazai irodalomban, köztudatban, leginkább az orvosi munkái révén. Albrechtről nehéz magyarul bármit is találni. Ezt Mann Lajos is megerősíti, aki egy cikkében a következőket mondja: „Johann Friedrich Ernst Albrecht (1752–1814) neve egyetlen magyar nyelvű német irodalomtörténetben sem található meg.”³ Ami biztos, hogy Albrechtet, illetve műveinek egy részét már a 18. század végén is ismerték Magyarországon. A róla fellelhető adatok igen szegényesek, inkább csak egy-egy villanás erejéig érhető tetten, hogy hazánkban is szerephez jutott.

Német nyelvű orvosi munkái alapvetően 1808 és 1812 között jelentek meg. Több fontos orvosi témakörre is érintettek. Készült könyv például a vidéki papoknak, sebészeknek (*Vernünftige Gesundheitspflege, Ein unentbehrliches Handbuch für alle Hausväter; Landgeistliche und Wundärzte besonders in Gegenden wo keine Aerzte sind*), az édesanyáknak, hogy hogyan tudják kezelni a gyermeküket, illetve miként lehet egyes betegségeket megelőzni (*Der Kinderarzt, Ein Handbuch, nach welchem Mütter Kinder behandeln, sie für Krankheiten schützen; Krankheiten heilen und so sie zu gesunden Weltbürgern erziehen sollen*). De adott ki könyvet Albrecht a szembetegségekről (*Der Augenarzt oder sichere Hülfe für kranke Augen in welchem gelehret wird, wie er seine Augen erhalten, und Krankheiten derselben verhüten, auch verhindern könne, daß wenn kleine Krankheiten derselben eingetreten, nicht größere daraus erwachsen; Nebst Mitteln, kleinere Anfälle dieser Krankheiten selbst zu heilen, und größern vorzubeugen*), a fejfájásról és annak enyhítéséről (*Die Kopfschmerzen, ihre schnelle Linderung und gänzliche Heilung; Ein unentbehrliches Hilfsbuch für alle, die Anfällen von Kopfweh unterworfen sind, und in welchem auch zugleich alle Gattungen des Kopfschmerzes mit den Gefühlen desselben zergliedert, die Ursachen entwickelt, und die Heilmittel vorgelegt werden, durch die jede Gattung zu lindern und zu heben ist.*),⁴ teljes lázkiönyvet (*Vollständiges Fieberbuch für alle Fieberkranke*), illetve a szülésznőknek szólót is (*Populärer Unterricht in Geburtshülfe zunächst für Hebammen, in welchem alles, was über Geburtshülfe zu wissen nöthig ist, und was Hebammen nicht oft genug wiederholen können, abgehandelt, und ihnen Anweisung gegeben wird, was sie in Ansehung der Gebärenden, während der Schwangerschaft Niederkunft und nach derselben zu beobachten, wie sie ihre Diät einzurichten, wie sie im Nothfall und in Ermangelung eines Arztes selbst in schwierigen Fällen Hülfe leisten können; Mit einem Anhang, das Verhalten bei und mit Kindern in der ersten Zeit nach der Geburt betreffend*). Szinte minden évben volt egy-egy új orvosi népszerű könyvmegjelenés, változó népszerűséggel.

A szakirodalom kevésbé tér ki az orvosi könyveire, a már fent említett Rüdiger Schütt szerkesztésében megjelent és legfrissebbnek tekinthető tanulmánykötet sem szentel egyetlen egy tanulmányt az orvos Albrechtnek. Egyedül a könyv végén szereplő bibliográfia ad felsorolást ezekről a

szövegeit. Sőt kiadóként azt a cselt is bevetette, hogy a változatlan utánnyomásokat más címmel adta ki, mintha azok teljesen új művek lennének. Például így járt el az 1799-ben megjelent *Europens Götter im Fleisch* című művével, melyet változatlanul kiadott még *Der mächtige Parrunkowitsch nebst einigen Miniatur-Gottheiten* és *Empfindsame Reisen durch den europäischen Olymp* címeken is.

³ MANN Lajos, *Bánk bán Európában = Kritikai lapok: színház, világ, művészet*, 16(2007), 7–8.

⁴ Szegedi Tudományegyetem Klebelsberg Kunó Könyvtárában van ebből egy példány az XA 164223 jelzet alatt, mely a nyolcadik kiadás ebből a szövegből.

munkákról.⁵ A kötetek népszerűségére így leginkább csak abból lehet következtetni, hogy hány kiadást értek meg német és magyar nyelven. Így van ez annak ellenére, hogy az itt felsorolt címek szerint nemcsak az irodalmi palettán tudott széles körben munkálkodni, de orvosként sem csak a témára fókuszált, hanem annak népszerűsítésére, laikusok számára is érthetővé tételére.

Albrecht orvosi munkái nemcsak hazájában, de Magyarországon is olvashatóak voltak, sőt itthon is több kiadást és több fordítást is megéltek, s talán az is megállapítható, hogy magyar fordítása csak a német nyelven is igazán népszerűekből készült. Mindezeket különböző könyvészeti évkönyvek alapján lehet tudni. Például *A némberek titkait* Szilágyi Mihály fordította, 1851-ben adták ki. *A nemi betegségek alapos gyógyítása* címűt 1894-ben jelent meg magyarul, a fordítás az eredeti 12. kiadása alapján készült. A legnépszerűbb kötet *Az ember és neme*, hiszen ezt hárman is lefordították magyarra: 1862-ben Szerépi A. (ő az eredeti kiadás 7. javított és bővített kiadása alapján dolgozott), 1894-ben pedig Baján Miksa és Nádas Mihály (az eredeti 29. kiadása alapján dolgozott, a magyar fordítás pedig már a 4. kiadásnál tartott ekkor) is készített egy-egy magyar változatot. A népszerűsítő orvosi munkái 1808 és 1812 között jelentek meg, érintették a szemészet, a belgyógyászat, a sebészet, a fül-orr-gégészet, a gyermekgyógyászat és a bőrgyógyászat területeit is, de legnagyobb népszerűsége és hatása a nőgyógyászati, a nemi és a szexuális témákat érintő munkáinak volt.

A némberek titkai; Anyák és hajadonok oktató könyve; A nőnemi tisztulás első beállításáról; A tisztulás időszakának nyavalyáiról, a fehér folyás kiválásáról, a nőnem rendeltetéséről, a páros életről stb. című művét tehát 1851-ben fordította le Szilágyi Mihály⁶, és ez az egyik olyan kötet, mely a többszöri fordításból is kiindulva a népszerű Albrecht kötetekhez tartozik. A másik, talán ennél is populárisabb és olvasottabb kötet *Az ember és neme*.

*Az ember és neme, avagy egészséges gyermekek nemzését és az erő s egészség fenntartását célzó az érzéki szerelem, természetcél, nemi élv vezetése, fogamzás, valamint a gyengült nemzőképesség helyreállítását és az önfertőzés következményeinek, a magömlés és fehérfolyásnak gyökeres gyógyítását tárgyaló legújabb tapasztalatok, 7. javított és bővített kiadás után, Pest 1862, nyomtatta Emich Gusztáv.*⁷ De 1862 után kiadták még 1874-ben, 1894-ben, 1898-ban is. A legtöbb hirdetés is ehhez a szöveghez köthető, ugyanis a *Bolond Istók*, a *Borsszem Jankó*, a *Budapesti Hírlap*, a *Budapesti Napló*, a *Corvina*, az *Esti Kurír*, a *Független Magyarország*, a *Hazánk*, a *Kakas Márton*, a *Magyar Nemzet*, a *Népszava*, a *Pesti Hírlap*, a *Pesti Napló*, a *Vasárnapi Újság* hirdeteinél megtalálhatjuk ezt a könyvet, főleg az 1890-es évekből kerülnek ki a hirdetések, de még 1930-ban is lehet találni olyan lapot, mely ezt a művet kínálja eladásra. Azonban a legtöbbször a *Pesti Hírlap* hasábjain reklámozzák, árulják ezt a kötetet.

De megtalálhatóak még ilyen módon *A nemi betegségek alapos gyógyítása* (tizenkét kiadásig biztos, hogy eljutott német nyelven, mert a magyar kiadás ez alapján készült), *Női titkok és betegségek lányok és anyák számára; A nemi közlekedéstől való tartózkodás következményei; A nemi betegségek alapos gyógyítása; A kankó, bujafekély vagy bujakór által ragályos, e betegségek felismerése és önkezelési gyógyítási módja; Számos vénymintával* (az eredetinek a 12. kiadása után készült ez a kiadás 1894-ben) című művei is a magyarországi napilapok hasábjain. Talán már ezek alapján is jól látható, hogy idehaza a nemi és szexuális témákban íródott Albrecht-művek váltak széles körben ismertté és népszerűvé.

⁵ Így pedig arról még kevesebb információ áll a rendelkezésünkre, hogy Albrecht népszerűsítő orvosi tevékenységének van-e bármi köze a szabadkőművességhez.

⁶ *Magyarország bibliographiája 1712–1860*, összeállította Petrik Géza, Bp., Országos Széchényi Könyvtár, 1968.

⁷ *Magyarország természettudományi és matematikai könyvészete 1472–1875*, készítette Szinyeyi József, Bp., Athenaeum, 1878.

A szegedi Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárban is megtalálható néhány Albrecht-munka. Így *Az ember és neme* a D. C. 442 és B 12975 jelzetek alatt. Utóbbi jelzet a Baján Miksa-féle fordításhoz tartozik (Bp., Gerő és Kostyál Kiadása, 1894). Dr. Baján előszóval is ellátja a művet, amelyben felhívja a figyelmet, nagy szükség van arra, hogy a hozzáértőknek, az orvosoknak kell olyan műveket írniuk, hogy „könnyen érthető nyelven világosítsa fel mindkét nembeli embertársait igazi rendeltetésük felől.” Ez a felvilágosítás pedig nagyon szükséges. Baján szerint jelen fordítás megfelel ennek. Így zárja röviden az előszót: „A tudomány legújabb vívmányait foglalja magában e könyv, elhagyva mindazt, ami felesleges, csak arra szorítkozva, ami valóban hasznos. Legyen vigasztalója a szenvedők millióinak!” A másik jelzet a Nadas Mihály-féle fordításhoz tartozik (az eredeti mű 30. kiadása után fordította, 11. átnézett kiadás). Ezt az előszó nélküli kiadást Baján fordításával összevetve megállapítható, hogy nincsenek lényegi különbségek, a szóhasználatban minimális az eltérés (tekintve, hogy egy orvosi-tudományos munkáról van szó, nem is lehet nagy a fordítások közötti különbség).

De nemcsak a két magyar fordítást lehet megtalálni itt, hanem *Az ember és nemének* németjét is: a D. D. 127 és a D. D. 80 jelzet alatt találjuk meg *Der Mensch und sein Geschlecht* egy-egy kiadását is. Utóbbi a negyedik javított kiadás egy példánya, tartalmazza a 2. és a 3. kiadáshoz tartozó előszót, illetve van egy ehhez a kiadáshoz is külön. A másik példány (D. D. 127) az ötödik, javított kiadás. Ugyanúgy adja a 2. és 3. kiadás előszavát, illetve a 4. kiadásét is, de ez nem kap külön ötödiket. A két német és két magyar kiadást egymás mellé rakva megállapítható, hogy a magyarok teljes fordításokat közölnek, de a német előszót egyik esetben sem veszik át.

Van még egy német nyelvű Albrecht-szöveg a Somogyiban a D. D. 81 jelzet alatt: *Die Heimlichkeiten und Krankheiten der Frauen*. 1869-ben adták ki ezt a hetedik és javított kötetet, ennek magyar fordítása sajnos nincs a könyvtárban.

Jóllehet, a magyar nyelvű német irodalomtörténetek hallgatnak a regényeket és drámákat író Albrechtről, teljes visszhangtalanságról a fentiek alapján nem beszélhetünk: az élete utolsó évtizedeiben eredeti hivatásához visszatérő, idejét és energiáját népszerűsítő orvosi munkák írásának szentelő szerző viszont fordítókra és olvasókra is talált Magyarországon.

ERDŐDI ALEXANDRA ANITA